

KNJIGE I ČASOPISI ODAKLE SU UZETI PRIMJERI

- Bricko (1979). Dvadeset sedam Marcijalovih epigrama, prevela Marina Bricko, „Latina et Graeca“, Zagreb 1979, br. 13, str. 43–53.
- Grečl (1979). Sekst Proporcije: Odabrane elegije, preveo Domagoj Grečl, „Latina et Graeca“, Zagreb 1979, br. 14, str. 57–71.
- Maretić (1874). Kćeri Perili. Poslanica Ovidijeva iz Scitije u Rim, preveo Tomislav Maretić, „Vienac“, Zagreb 1874, str. 484–485.
- Rac (1916). Antologija stare lirike grčke, priredio Koloman Rac, Zagreb 1916.
- Salopek (1976). Marko Valerije Marcijal: Epigrami, preveo Damir Salopek, „Latina et Graeca“, Zagreb 1976, br. 7, str. 84–87.
- Senc (1920). Primjeri iz grčke književnosti u hrvatskom prijevodu, priredio Stjepan Senc, Zagreb 1920.
- Senc (1920a). Primjeri iz rimske književnosti u hrvatskom prijevodu, priredio Stjepan Senc, Zagreb 1920.
- Smerdel (1960). Palatinska antologija. Epigrami. Izbor, s grčkog preveo Ton Smerdel, Zagreb 1960.
- Smerdel (1964). Orfej i Pan. Antologija starohelenske lirike, izabrao i preveo Ton Smerdel, Zagreb 1964.
- Slamnig-Šoljan (1970). Publije Ovidije Nazon: Zavođenje žena u kazalištu, preveli Ivan Slamnig i Antun Šoljan. U knjizi: Nevenka Košutić-Brozović: „Čitanka iz stranih književnosti za škole drugoga stupnja. I. dio: Od starog vijeka do klasicizma“, Zagreb 1970, str. 169.
- Škiljan (1974). Izbor pjesama iz Pete knjige Anthologiae Graecae, preveo Dubravko Škiljan, „Latina et Graeca“, Zagreb 1974, br. 3, str. 78–87.
- Škiljan (1979). Katul: Pjesme, priredio i preveo Dubravko Škiljan, Zagreb 1979.
- Šop (1950). Katul, Proporcije, Tibul: Iz lirike starog Rima, preveo s latinskoga Nikola Šop, Zagreb 1950.
- Teklić (1931). Ka kraljici elegija, prijevodi Slavka Teklića iz Proporcija, Zagreb 1931.
- Trnski (1873). Ovidijev oproštaj s Rimom. Elegija III. iz prve knjige njegovih žalostnica. Pohrvatio I. T., „Vienac“, Zagreb 1873, str. 585–586.
- Žganjer (1964). Dva tisućljeća lirike Valerija Katula, prepjevi: Branimir Žganjer, „Republika“, Zagreb 1964, str. 394–395.

58

O UTJECAJU LATINSKOGA NA NJEMAČKI

Utjecaj je latinskoga na njemački jezik neprijeporan. U tome se slažu svi autori koji su se bavili i koji se bave poviješću njemačkog jezika.

Najčešće se naglašava utjecaj latinskoga na njemačku leksiku, te se navodi veliki broj posuđenica i prevedenica. Iako je ovaj utjecaj najuočljiviji, bilo bi suviše jednostavno ograničiti se samo na nj, jer bi to prije svega značilo ograničiti se na tek nekoliko stoljeća u kojima je dodir latinskoga i germanske civilizacije bio najizravniji. Činjenica je da je latinski utjecaj u različitim oblicima prisutan tokom gotovo čitave povijesti razvoja njemačkog jezika.

Poređivanje s latinskim od velike je koristi za dijakrono ispitivanje nekih osobitosti njemačkog jezika. Tako se, na primjer, prva promjena u fonološkom sistemu prednjemačkog vremenski određuje u odnosu prema latinskim posuđenicama — ta se promjena najvjerojatnije odigrala u 3. ili u 2. stoljeću pr. n.e. odnosno prije prvih doticaja Germana i Rimljana, jer se ne očituje ni u jednoj latinskoj posuđenici. Druga promjena u njemačkom fonološkom sistemu započela je vjerojatno najkasnije u 5. stoljeću tako da je utjecala i na latinske posuđenice, npr.

lat. *piper*, staroviskonjemački *pfēffar*

lat. *menta*, starovnj. *minza*

lat. *rādīcem*, starovnj. *rātih*.

Istraživanje utjecaja latinskoga na njemački ne pomaže samo lingvistima već je od važnosti i za utvrđivanje socioloških, kulturnih i povijesnih činjenica.

Rimljani i Germani bili su susjedi na donjoj Rajni već prije našeg računanja vremena, a nove su kontaktne zone uspostavljene u 2. st. n.e. germanskim prodorom na srednju Rajnu, uzduž rimskog limesa, a nešto manje i na granici uz Dunav.

Pretpostavke germanista podudaraju se kad se radi o putovima prodora latinskog utjecaja, ali se ne slažu u određivanju njihovo kronologije. Jedan put vodi iz gornje Italije preko istočnih Alpi uzvodno Dunavom do Bavarske; drugi se put proteže od Provence uzvodno Rhôneom i Sâoneom slijedeći tok rijeke Mosel do Mainza, dok se treći kreće od Loire oko Orléansa i Seine oko Pariza, preskače rijeku Maas i stiže do Kölna.

Najstarije latinske posuđenice bile su dio svakodnevnog govora, prije svega seljaka i zanatlija. Preuzimanjem dobara rimske materijalne kulture preuzimana su i njihova imena.

Potvrde za istovrsne latinske posuđenice nalazimo i u ostalim germanskim jezicima, na primjer u nizozemskom, staroengleskom, a dijelom i u frizijskom te u nordijskim jezicima.

59

Budući da je 90% današnjeg područja obje Njemačke bilo prekriveno šumom, gradilo se isključivo drvetom, a preuzimanje umijeća pečenja opeke značilo je i preuzimanje brojnih latinskih naziva:

lat. *calc-em*, starovnj. *kalch*, novovnj. *Kalk*
lat. *mortarium*, *mortari*, njem. *Mörtel*
lat. *tunica*, starovnj. *tunihha*, novovnj. *Tünche*
lat. *plastrum*, njem. *Pflaster*
vulglat. *pilare*, starovnj. *pfilâri*, novovnj. *Pfeiler*
lat. *tegula*, starovnj. *ziagal*, novovnj. *Ziegel*
vulglat. *coquina*, starovnj. *chuhhina*, novovnj. *Küche*

Pleteni zid *Wand* (od glagola *winden*), kojim se danas označava pregradni zid, pretvorio se u kameni *Mauer* (< lat. *murus*). Tim se nazivom danas označava nosivi zid.

Rimski se utjecaj osjeća i u trgovini. Jedinica za mjeru *pondo* javlja se u starovnj. kao *pfunt*; rimski *caupo* postaje *koufo*, a značenje mu se sužava isključivo na „trgovac“.

Nazivi za neke predmete u kojima se pohranjuje roba također su preuzeti:

lat. *cista*, starovnj. *kista*, novovnj. *Kiste*
lat. *scrinium*, starovnj. *scriñi*, novovnj. *Schrein*,

a isto tako i neke institucije koje su neposredno vezane uz trgovačko poslovanje:

lat. *moneta*, starovnj. *múnizza*, novovnj. *Münze*
vulglat. *toloneum*, njem. *Zoll*
vulglat. *tolonarius*, njem. *Zöllner*.

Drugo veliko područje na kojem je preuzimanjem rimskih dostignuća došlo i do preuzimanja nazivlja jest poljoprivreda, prije svega vinogradarstvo i voćarstvo. Tako je lat. *vīnum* starovnj. *wīn*; lat. *mustum*, njem. *Most*; lat. *vinitor*, starovnj. *wīnzuril*.

Nazivi za voće, osim naziva za jabuku (*Apfel*), preuzeti su bilo posredstvom latinskog iz nekog drugog jezika bilo izravno iz latinskog:

lat. *prunum*, starovnj. *pfrûma*, novovnj. *Pflaume*
lat. *cerasum*, starovnj. *kirsa*, novovnj. *Kirsche*
lat. *persicum (malum)*, njem. *Pfirsich*;

nešto su mlađe tvorbe:

lat. *pirum*, starovnj. *pira*, novovnj. *Birne*
lat. *ficus*, starovnj. *fīga*, novovnj. *Feige*.

Latinski se utjecaj osjeća i u povrtlarstvu:

lat. *caulis*, starovnj. *chôlo*, novovnj. *Kohl*

lat. *caerefolium*, starovnj. *kervolla*, novovnj. *Kerbel*
vulglat. *curbitia*, starovnj. *kurbiz*, novovnj. *Kürbis*.

U osmom stoljeću započinje drugi val prodora latinskog utjecaja preko kršćanstva.

Za ovaj, drugi val značajno je da više nije vezan isključivo za razinu govornog jezika. Riječ je, naime, o potrebi stvaranja vlastite religiozne terminologije. Ne radi se više samo o preuzimanju nazivlja, već se latinski utjecaj osjeća i u preuzimanju nekih elemenata u tvorbi riječi, kao lat. *-ārius*, starovnj. *-āri*; srednjolat. *moltnārius*, starovnj. *mulināri*.

Jednako je učestalo preuzimanje tvorbenog modela:

lat. *cantor*, starovnj. *sangāri*
lat. *beneficium*, starovnj. *woltāt*
lat. *senior*, starovnj. *hērro* (< *hēriro*).

Utjecaj latinskoga osjeća se i u nekim sintaktičkim konstrukcijama – akuzativ s infinitivom, apsolutni ablativ u obliku dativa, participijalne konstrukcije.

O važnosti latinskoga u to doba govori i ova činjenica – prva pisana potvrda riječi „deutsch“ javlja se ponajprije u srednjolat. obliku *theodiscus* 786. godine, a tek dva stoljeća kasnije u domaćem obliku starovnj. *diutisc*.

Specifični crkveni rječnik koji nastaje u to vrijeme sadrži veliki broj posuđenica:

lat. *offerre* i *operari*, starovnj. *offerôn*, novovnj. *opfern*
lat. *signare*, starovnj. *seganôn*, novovnj. *segnen*
lat. *monasterium*, starovnj. *munistri*, novovnj. *Münster*
lat. *nunna*, starovnj. *nunna*, novovnj. *Nonne*
lat. *monicus*, starovnj. *munih*, novovnj. *Mönch*.

Neizravni se utjecaj latinskog osjeća u mijenjanju značenja starih germanskih riječi, koje dobivaju novi, duhovni sadržaj (*himel*, *hella*, *ēra*, *minn(e)a*).

Nazivi za dane u tjednu dobiveni su bilo analognim tvorbama – svoju božicu Freiu (starovnj. *Frīa*) Germani su izjednačili s rimskom Venerom; lat. *Veneris dies*, starovnj. *frīatag*, novovnj. *Freitag* –, bilo prevođenjem:

lat. *Solis dies*, starovnj. *sunnūntag*, novovnj. *Sonntag*
lat. *Lunae dies*, starovnj. *mānatag*, novovnj. *Montag*.

U razdoblju srednjovisokonjemačkog možemo ustanoviti novu fazu utjecaja latinskoga na njemački.

Taj se utjecaj temelji na uporabi latinskoga kao službenog jezika. Za ilustraciju samo jedan podatak – u 13. stoljeću latinski pisani dokumenti dosižu brojku od

500000, dok broj njemačkih iznosi otprilike 2500.

Njemački pisani dokumenti nisu samo podražavali stil latinskih dokumenata. Latinskim se utjecajem smatra i sve češća upotreba pasiva i složenih vremena, koja će njemački glagolski sustav približiti latinskom.

Na prijelazu 14. u 15. stoljeće javlja se novi val izravnih latinskih utjecaja u jeziku njemačkih humanista. Nastaju posuđenice kao *Kantor*, *Editor*, *zitiieren*; ponovno se preuzimaju neka sredstva tvorbe riječi, npr. tvorbeni slogovi *-ant* (*Musikant*), *-enz* (*Eloquenz*), *-ion* (*Nation*), *-ur* (*Natur*) i neki tvorbeni modeli: lat. *raritas*, njem. *Seltenheit*.

Iako se u 15. i u 16. stoljeću omjer latinski i njemački pisanih formulara, akata i dokumenata počinje mijenjati u korist njemačkoga, kao rezultat razvoja gradske uprave, latinski se utjecaj još uvijek osjeća, prije svega u sintaksi složenih rečenica.

Ova faza latinskog utjecaja povezana je s interesom za rimsko pravo koje postaje predmetom zasebnih studija.

U daljem razvoju njemačkog jezika latinski počinje gubiti na važnosti, ali njegov značaj za razvoj njemačke kulture i znanosti i u kasnijim razdobljima može se potkrijepiti i činjenicom da njemački postupno počinje prodirati na njemačka sveučilišta tek u 18. stoljeću (Halle oko 1700., Göttingen 1733.).

Zrinjka Glovacki-Bernardi

LITERATURA

- Hans Eggers, *Deutsche Sprachgeschichte*, sv. I *Das Althochdeutsche*, Reinbek/Hamburg 1963.
Theodor Frings, *Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache*, Halle/Saale 1957.
Hugo Moser, *Annalen der deutschen Sprache*, Stuttgart 1963.
Virgil Moser, *Historisch-grammatische Einführung in die frühneuhochdeutschen Schrift-dialekte*, Halle/Saale 1909.
Arno Schirokauer, *Frühneuhochdeutsch*, u *Deutsche Philologie im Aufriß*, sv. 1, ur. W. Stamm-ler, Berlin – Bielefeld 1952.
Fritz Tschirch, *Geschichte der deutschen Sprache*, sv. I, II, Berlin 1969.

MIT I POPULARNA PREDAJA LUKANOVA PRIPOVJEDAČA

1. Narav interesa koji suvremena klasična filologija pokazuje za Lukanov spjev o građanskom ratu dobro se može uočiti već u letimičnu pregledu dvaju autoritativnih zbornika s početka sedamdesetih godina. U prvom od njih, koji je uredio W. Rutz, prilozi su podijeljeni u četiri skupine: prva se bavi „temeljnim pitanjima suvremenog razumijevanja Lukana“, druga „kompozicijom i planiranim svršetkom epa“, treća „proemijem i elogijem Neronu“, četvrta dotiče „pojedinačne probleme u vezi sa sadržajem i formom Lukanova epa“ (*Lucan*, ur. W. Rutz, Darmstadt 1970). Kako se vidi, razmatranje Lukanove narativne tehnike ostavljeno je za kraj knjige. U zborniku o Lukanu koji je uredio M. Durry, u zbiru priloga uglednih poznavalaca Lukana nema nijednog koji bi se pobliže bavio pripovjednim aspektom „Građanskog rata“ (*Lucain. Sept exposés suivis de discussions*, ur. M. Durry, Genève 1970). Same po sebi, te indicije ne bi možda bile dovoljne za dalekosežne zaključke kad ih ne bi obilno potvrđivale i sve suvremene bibliografije filoloških radova o Lukanu.¹ Iako bi nesumnjivo bilo pretjerano reći da je pripovjedni aspekt Lukanova epa u novijim radovima potpuno zapostavljen, teško je ne vidjeti da proučavanje temeljna zadatka Lukana kao epičara – organizacije pripovijedanja priče – ustupa mjesto nekim naizgled atraktivnijim područjima istraživanja. U takvoj situaciji nije suviše podsjetiti na detalj sa samog početka kritičke tradicije: u jednom od prvih relevantnih svjedočanstava o Lukanovu epu, Fronton kritizira upravo Lukanov način oblikovanja priče.²

Doduše, ovakvo stupnjevanje interesa može se dijelom i razumjeti. Lukanov ep otrpe privlači pažnju neuobičajenom temom (povijesna stvarnost), koja za posljednicu ima i promjenu tradicionalnog epskog personala (nedostaju bogovi), pa drukčijom smislenom organizacijom predočene stvarnosti (svjetski poredak ovisan je o stoički shvaćenoj Sudbini) i, napokon – možda s najviše razloga – onim kvalitetama koje bi fenomenolozi nazvali metafizičkim (naglašena sklonost prema ružnom ili, kako bismo voljeli reći, grotesknom). Amo valja pribrojiti i interese u čiju se književnoznanstvenu legitimnost može i sumnjati, ali koji su dobrim dijelom nametnuti inercijom kritičke tradicije: istraživanje odnosa Lukana kao povijesne osobe prema Neronu, njegovo vrednovanje rimske političke povijesti, biografski aspekti njegova stoicizma itd.

2. U književnopovijesnim opisima „Građanskog rata“ i procjenama njegove uloge u rimskoj književnosti ne samo da se redovno ističe originalni Lukanov tematski izbor, već se u njemu često vidi i jedan od važnih, ako ne i presudnih dokaza za antimitološku orijentaciju „Građanskog rata“. Ta je tvrdnja toliko uobičajena da često previdamo njezine književnopovijesne implikacije. Antimitološka orijentacija poetička je konstanta mnogih književnika ovog razdoblja – Perzija, Petronija, Marcijala, Juvenala – od kojih su prva dvojica i neposredni Lukanovi suvremenici. Ako u tekstu pjesnika koji izabire Homerovu i Vergilijevu književnu vrstu vidimo